

Erdélyi tudományos igyekezetek.

(A múlt évszáz végétől a jelen évszáz második évtizedéig).

(Második és befejező közlemény.)

V.

„Az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Próba Társaságnak — írja Jakab E. — az előadottakból láthatólag 1793. december 3-ki első alakuló gyűléséről az 1801. jun. 11-dikén tartott s jegyzőkönyvileg igazolható gyűlésig összesen volt ötvenegy ülése, hiányzik tizenkettőnek jegyzőkönyve“. ¹ Az utolsó jegyzék szerint a társaságnak 201 résztvevő tagja volt, de éppen az volt a baj, hogy ezek nem voltak *eléggé résztvevők*, a tagdíjak rendetlenül folytak bé, az úgynevezett „munkás tagok“ dolgozatai mind ritkábbakká lettek, szóval itt is, mint annyi hazai társulatnál, nemesak a nagy közönség, de a tagoknak is egy nagy része mind közömbösebbé lett társulata iránt s végre bekövetkezett az az állapot, a melyben a társulatok csak névszerint élnek.

A „Kézirat kiadó Társaság“ tervezetét Aranka szintén 1791. évben adta ki; a tagsági díjajánlás 30 arany volt, melyből tizet előre kellett befizetni, a többit 20 vagy 10 aranyonként egyszer vagy kétszer, a miért a tagok a társaság kiadásait díjtalanul kapják meg. A megalakulás 1791 május 13-dikán történt, a törzstagok száma hetvennyolezból állott; ² az igazgató tanács elnökének gróf Bánffy György kormányzót, titoknoknak gr. Bethlen Gergelyt, pénztárnoknak gr. Teleki Lászlót választották. ³ „Később a dolgok szaporodásával az igazgató tanács által újabb gyűlések tartattak. Legelőbb a

¹ L. az id. mű 35-dik lapján.

² L. Jakab Elek id. műve 39-dik lapján.

³ L. ugyanott.

kéziratok lajstroma kinyomatott s közönséggé tétetett; ezután tudós emberek választattak ki, s azok is a lajstromok megküldése s a kiadványokból jutalmúl egy-egy példány megigérése mellett munkára meghivattak; ezenkívül a lajstromban kijelölt munkák közül egyiknek vagy másiknak sajtó alá elkészítésére felkérettek, s így az igazgató Tanács minden lépést megtett a történeti munkáknak illő módon és alakban kiadása végett.¹ A kéziratkiadó Társaság tanácsosainak neve — írja Jakab E. — előttem ismeretlen, csak annyit olvastam a gróf elnök 1804. febr. 13-án kelt s a lyceumi könyvtár nyelvművelő társasági iratai közt levő rendeletéből, hogy a tanácsstagok elhalálozása miatt, az 1792. titkárrá nevezett gr. Bethlen Gergelyt és pénztárnokká tett gr. Teleki Lászlót tudományos érdemeik, hazaszeretetök és a Társaság iránt tanusított buzgalmuk tekintetéből igazgatósági rendes ülnökökké nevezte ki, a másodiknak helyére nevezte br. Wesselényi József kir. kormányiszéki fogalmazót, az elsőnek helyére pedig Csedő László kir. kormányiszéki titkárt és gróf Bánffy Dénes ugyanottani fogalmazót jegyzőkké, azon megjegyzéssel, hogy a Társaságot illető irományok, könyvek és pénzek átadása iránt később fog intézkedés tétetni.² „A kormányiszéki elnök 1827. jun. 25-én tartott teljes tanácsülésben előadta, hogy a magyar tudós Társaság (értetik az erdélyi) azon diplomáit, kézíratait, könyveit és egyéb iratait, melyek volt titkár, Aranka György, halála után a m.-vásárhelyi kir. tábla levéltárában tartattak, jó lenne onnan Kolozsvárra valamely oly helyre szállíttatni, a hol a tanúlni kívánók hasznát vehessék. Határoztatott, hogy a kir. lyceum könyvtárhelyisége jelenleg alkalmas arra, hogy annak eltartása végett ott külön szoba adassék. Rendeletet adatott ki tehát Székely Mihály³ kir. táblai elnökhöz, hogy azokat vétesse jegyzékbe, s ládába rakva küldje Kolozsvárra a kir. lyceum igazgatójához, és az eredményről tegyen annak idejében jelentést. Erről az említett igazgató jun. 10-én értesítettetett. A kir. táblai elnök jelentése ugyanaz nap érkezett meg azon tudósítással, hogy a felforgó irományokat jegyzékbe véve, a jegyzékkel együtt lyceumi igazgató, gr. Lázár Lászlóhoz, elküldötte.

¹ Ugyanott és a következő 40-dik lapon.

² Ugyanott, a 40—41 ll.

³ Kilyéni Székely Mihály, a marosvásárhelyi, illet. erdélyi kir. tábla nagytekintélyű elnöke.

Ez jul. 24-én jelentette a küldemény megérkezését és elhelyeztetését, a 19. tétel alatti könyv híján, a minnek czíme: *Novissimum Silesiae Theatrum* s a minnek utólag utánküldését elrendeltetni kérte. E társulati vagyon további sorsáról az erd. kormánysszék levéltárában ninesenek adatok . . . ¹

Toldy F. szerint a M. Nyelvmívelő Társaság névleg 1810-ig létezett, de a mint látók, 1801-en innen tartott gyűléséről nines tudomásunk; „munkáinak mindjárt kezdetben kiadott első kötete társ nélkül maradt volt“.²

A „Kéziratok társaság“-a a történeti kútfők két kötetét adta ki. *Scriptores Rerum Transilv. cura Societatis Philohistorum Transilv.* (Szeben, 1797—1800.).

A két társaságnak elnöke gróf Bánffy György, Dénesnek és Baresay Ágnesnek fia, szül. Piskiben, 1746. (Kazinczy „Erd. Levelek“ cz. művében hibásan 1747.) decz. 24-én (Kazinczynál hibásan 23.), meghalt ötvenhat esztendőn át viselt szolgálatjai után Kolozsvárt 1882. jul. 5-dikén. Gubernatornak József által neveztetett ki, s az 1790. dieta „a fejedelme s honja által egyiránt kedvelt kormányzót örvendve választja meg“.³ Nyomatásban megnyitó s beiktató boszúdein kívül egy ilyen című jogi dolgozata jelent meg „*De eo quod jure naturae illicitum est an etiam sit invalidum*“ (Bécs, 1796.).

Kazinczy ilyen képét nyújtja Bánffy Györgynek: „Gubernator gróf Bánffy György, egy kiseded természetű, kedves arcú úr, fekete prémetlen mentében jöve ki vendéglátójába, elhintve a szent István és Leopold csillagjaival, s a polgári arany-keresztel, s magyarul szóla velem. Gyengélkedő egészsége s öreg kora tiszteletemet iránta érzékeny nyé tette. Senkit nem nyom s a kik alatta szolgálnak, fíjjai-ként tekinti. [Úgy beszélék előttem, a kik azt tudhatták, hogy ő és cancellarius Teleki nem szerették egymást s annál szebb, hogy mindketten szeretvén, a mit szeretniek kelle, magányos indulataikat a köz dolgaiba által nem vitték, s annak mindketten boldogító geniusai voltak.] Sok hivatalos irományit láttam, melyre neve egy kézvonását

¹ Ugyanott, 41. l.

² L. Toldy F. „A magyar nemzeti irodalom története“ (Pest, 1872). I. k, 138-dik lapon.

³ L. Kazinczy „Erdélyi Levelek“ 342-ik l.

híven követő bélyeggel van nyomtatva; de a ki nevét ezekre nem írja, saját kezével írja meg hosszú meleg válaszát gróf Gyulay Ferencz-néhez, midőn férje (gr. Gyulay Ferencz es. k. kamarás), a gróf elhala. Azok a bélyegzett aláírások akkor tétetnek, mikor egészsége gyöngékedik.¹

Gróf Bánffy Györgyben nagyon is meg volt az erős faji érzés s hazájához s nemzetéhez viseltető hő és hű szeretetét nemcsak hivatalos ténykedései bizonyítják, de mind az, mit róla tudunk; a magyar nyelv pallérozását s irodalmának lendülését ő is éppen úgy óhajtotta, mint az akkor élt legjobb hazafiak. A két erd. tudományos társaságnak, a mint látók, elnöke volt, tehát a magyar nyelv-mivelő társaságé is, s mégis, midőn Kazinczy Ferencz, a nagy nyelv-újító, a magyar irodalom dísze, 1816-ban Kolozsvárt nála tisztelgett, Bánffy gr. nem tudta, hogy Kazinczy magyar író, s őt egy magyarúl jól beszélő lengyel úrnak tartotta. Alig hinnők, hogy ez lehetséges, ha azt maga Kazinczy nem írja a következőkben: „Most, minékutána a nagyon előregedett, elgyengült gubernátorról halála után, szabadabban szólhatok, el lehet mondani, hogy ez — esodálkozva hallá, hogy magyarul öltözött lengyel vendége oly derekasan megtanulá nyelvünket; pedig felvezetóm nevémet — *nszky* végzet nélkül ejtette.”²

VI.

Kerekes Ábel Aranka Györgyhöz 1814. ápr. 14-ről írt levelében részletezi az erd. történetre tartozó gazdag kézirati gyűjteménye darabjait. Felettből érdekes levelét így végzi: „Sem esmeretségem, sem módom nincs, hogy a gyűjteményt költségemen kiadhassam. Nagyjaink is inkább szeretik patronusoknak tartatni, mint lenni. Trattlernek szándékozom tehát Pestre kiküldeni, az ő gondja lesz e censurában való eljárás is“.

Nehány nap múlva, ú. m. ápr. 17-én, Kerekes Ábel, mint gr. Kemény József id. tanulmányában olvassuk, ugyane tárgyban ezeket írja Arankához: „A méltóságos urat az erdélyi historiát tárgyazó gyűjteményem elősegéllésére tisztelettel meghívom. A gyűjteménynek

¹ „Erd. Levelek“ Abafi L. által eszközölt kiadásának 74—75. l.

² Ugyanott a 76-ik lapon.

„*Historiai darabok és apróságok*“ lesz a czíme. Minden bevétetik, a mi csak Erdély polgári historiáját gyarapítja, diaetalis articulusok, naplókönyvek, missilis levelek, kisebb historiáescskák, holmi megjegyzések. *A két első kötetével nem sokára készen lészek*, ezekbe mennek I. Rákóczi Györgynek az ifjabb Székely Mózással és Bethlen Istvánnal való bajai a Tholdalagi Mihály eredeti gyűjteményeiből. Fenn említett „*Historiai darabok és apróságok*“ cz. munkájának kiadását szerző nemsokára bekövetkezett halála miatt el nem érthette. Az eredeti kézirat a bécsi magyar ujság szerkesztője Igaz Sámuel birtokában maradt, kitől azt gróf Kemény József 1819-ben könyvtára számára megvette, „de az 1848-ban kletkezett gerendi lakomnak forradalmi dűlása — írja gr. Kemény J. — ezen becsés kéziratot oly annyira megsemmisítette, hogy csak is az első darabnak czímlapja s előbeszéde maradhatott meg, a többinek még nyoma sem találtathatván többé“. Gróf Kemény szóban forgó tanulmányában közölte a czímlapot s az előbeszédet.

Végre említenem kell itt még azt is, hogy 1836-ban erdélyi udvari tanácsnok, báró Nalácsi József, Bécsben elhalálozván, s ott levő könyvei árverés útján eladatván, az azok közt találtatott Kerekes Ábel-féle kézirati gyűjtemények több negyedréttü kötetben, honi történelmünk szerencséjére, érdemteljes hazánkfia, s jelenleg már nyugalomra boesátott erdélyi udvari tanácsnok, báró Apor Lázár úr által, megvétettek s most is ott léteznek“. ¹

Kerekes Ábel iratgyűjteményének azon része, mely Brúz Lajos birtokába ment át, s azon másik része, melyet Lapusnyakon (Hunyadmegyében) őrzöttek, a forradalom romboló napjaiban feldűlatott, lán-gok prédája lett s mind ebből csak az a tizenhárom ívre terjedő kéziratesomó maradt meg, melyet Brúz 1855. aug. 19-én adott át kedves vendégének, Vass József piárista tanárnak, ki azt magával vitte Kolozsvárra. Kerekes gyűjteményének azon két kötete, melyek jelenleg az Erd. Múzeum könyvtárában őriztetnek, talán báró Apor Károly kézirati hagyatékából kerültek oda.

Csík-szentiványi Kerekes Ábel szül. 1790. február 15-én Tordoson (Hunyadmegyében), tanulásait a szászvárosi ref. iskolában kezdette, egyik tanára a nagyhírű s még nagyobb érdemű Lipót

¹ L. ugyanott.

Pál volt; 1806-ban Baló Sámuel tanár a történelmet megkedveltette vele s levéltári tanulmányokhoz fogott. Két évvel ezután 1808. jun. vége felé elhagyta a szászvárosi iskolát s Nagy-Enyedre ment, hol jul. elsején a tógátus diákok közé vétetett fel. „Itten is üres idejét levéltári búvárlatokra használta fel, — írja róla id. Szinnyei József — sőt a gyulafehérvári püspöki s káptalani könyvtárba is ellátogatott. 1810. júniusában Nagy-Szebenbe ment a német nyelv megtanulása végett és szorgalmasan látogatta a Bruckenthal könyvtárát és múzeumát. 1811. aug. Marosvásárhelyre utazott; itten legtöbb időt töltött a genealogiai gyűjtemények búvárlásával és megismerkedett Aranka Györggyel, kivel haláláig levelezett“. ¹ Ugyanezen év őszén ismét Szászvároson látjuk, hol 1812. jan. 8. a segédtanítói állást foglalta el. „A történelemnek szabad szellemben való tárgyalása miatt Balóval, az iskola előjárójával összetűzése volt, mely egyenetlenség csak Baló Sámuelnek 1814. szept. 29. történt halálával szűnt meg. Ekkor Kerekes foglalta el a tanári széket és a *tantárgyakat az eddigi latin helyett magyarul adta elő*“. ² 1815. febr. 4., midőn Keresztes Dániel foglalta el a szászvárosi tanári széket, Kerekes Marosvásárhelyre ment törvényt tanulni. „Itt azonban a már testében lappangó aszkór 1816. márcz. erőt vett rajta s azon hó 23-án meghalt“. ³ Könyveit a szászvárosi ev. ref. iskolának hagyta. Életrője Ponori Thewrewk János így írja le külső megjelenését: „Kereskesnek magas, vékony termete, a kora őszültség szállongó havával gyéresen kerített gesztenyeszín haja, nagy, széles homloka: hosszukó és halvány ábrázata volt“. Két czikke jelent meg az „Erdélyi Múzeum“-ban, az egyik „Szives kérelem Erdély historiája barátaihoz“, a másik „Cesinge János“ cím alatt. Halála után Keresztes és Döbrentei akarták kiadni válogatott történeti munkáit, azonban ez az üdvös szándék, mint annyi más, nem valósult meg.

VII.

Döbrentei Gábor, kinek nyelvünk és irodalmunk közül való érdemeit eléggé nem méltányolhatjuk, az *Erdélyi Múzeum* szerkesztésének alkalmából egy egész írói kört tudott maga körül egyesíteni

¹ L. az id. műben.

² L. ugyanott.

³ Ugyanott.

Kolozsvárt, mely működésének rövid idejére egy tudós társaság jellegével bírt, mint a hogy erről az „Erd. Múzeum“ X-ik, illetőleg utolsó füzetének előbeszédében folyóiratának olvasóit maga értesíti (Pest, 1818.) E füzet előbeszédében Döbrentei visszapillant kiadó-szerkesztői tevékenysége főbb mozzanataira, megemlékezik az alkadyokról, a melyekkel meg kellett küzdenie, a támogatásról a melyet több oldalról kapott, s nemes hévvel buzdítja nemzeti irodalmunk s mivelődésünk barátjait a végzendő nagy munkára. Elmondja, hogy az „Erd. Múzeum“ első füzetének megjelenésekor néhány Kolozsvárt lakó tudóst s irodalombarátot megkért, hogy időnként sziveskedjenek nála megjelenni s a folyóirat számára beküldött dolgozatot együtt vitassák meg; az illetők kérését készségesen teljesítették. De nemcsak az ilyen munka került szóba, hanem a gyűlésen a résztvevők bármelyike is tarthatott felolvasást, vagy valamely érdekes irodalmi tárgyról szabad előadást, a mely felolvasásra vagy élő szóval elmondott értekezésre a jelenlevők megtehették észrevételeiket. Ilyen módon Döbrentei Kolozsvárt egy egész irodalmi kört, tudós társaságot hozott létre, a melynek leggyakrabban megjelent tagjai a következők voltak: *Buzna Lázár* piarista, *Fricsi Fekete Ferencz*, dr. *Gyarmathy Sámuel*, *Koros Imre* piarista, *Lengyel István* philosophiai tanár, *Liedeman Márton*, evang. lelkész, *Molnos Dávid*, az unit. kollegium rektora, *Szász Mózes*, unit. lelkész, *Szilágyi Ferencz*, az ev. ref. kollegium rektora, *Szilveszter György*, theol. tanár az unit. kollegiumban, *Buczy Emil* piarista, gróf *Kornis István* nevelője, *Cserai Farkas*, es. kir. kamarás és őrnagy, főtisztelendő *Döme Károly*, Hegedüs Sámuel historiai tanár, *Kenderessy Mihály* kormányzékai tanácsos¹ *Szabó András* könyvtárnok Marosvásárhelyen. A mint e névsorból látjuk, a különböző hitfelekezetű papok és tanárok Erdélyben, a vallástürelemnek ezen klasszikus földjén, siettek a kapott felszólításra a nemzeti irodalom ezéljaira szövetkezni, s a szökkörű társaság kapcsolatában semmi mást, csak az egyesítő érdeket látták. „A fennebb említett gyűléseken — írja Döbrentei — olvasott fel néhány czikkelyt Fricsi Fekete Ferencz úr, a maga által anglusból fordított, már egészen kész s csak nyomtatást váró Speculatorból. Így közlött némely kelyeken Prof. Molnos Dávid *Thukydidesznek* Pelo-

¹ Egyike irodalmunk legbuzgóbb előmozdítóinak.

ponnesusi hadjáratából, melyet az eredeti nyelvből magyarra egészen által tett, így olvassa fel, kormányiszéki cancellista Deáky Sámuel, Barthelemy Anacharsisának most a III-ik kötetig vitt fordítása egy részét“.

VIII.

Legnagyobb gyönyörűségét lelé Döbrentei az *Erdélyi Múzeum* kiadása alatt abban, hogy kilencz erdélyi ifjú „melegen érezvén a hazai felszóllalásokat“ hozzá csatolta magát. Ezekről folytatólag így ír imént végzett előbeszédében: „Most iparkodván készülnek a nemzeti Literatura egykori bővítésén, s hiszem egyik ez, másik más nemében a költői vagy folyóbeszédi munkáknak, jelesen áll elé. Ötnek dolgozásai közül azt, a mi eddig legjobbja volt, serkentésül felvettem. Ki ne lobbanjon ifjainknak ébredező haladásán örömmre, ki ne fogadja azoknak nemesebbjeit a barátság vezető érzésével? Közelebbi barátim ismereteseek már ezek közül egyikkel-másikkal, s látják örömem igaz okát, a hazai fáradság édes jutalmát. Nem nevezem meg a közönség előtt ezen ifjú barátimat, csak kérem őket a Nemzet becsületére, hogy dicső feltételektől semmi esetben el ne álljanak s a Haza iránti kötelesség előtttek, mint egy esküvés, szent legyen“. E kilencz ifjú közül való volt, nincs kétség benne, báró Wesselényi Miklós s b. e. nagybátyám gróf Gyulay Lajos. A mint kezdték, úgy folytatták s végezték, s vették jutalmát a jó hazafiak közelismerésében.

Döbrentei Gábor szül. 1786. decz. elején Nagy-Szőllösön, hol atyja ag. evang. lelkész volt, tanulását Pápán kezdte, Sopronban folytatta, hol 1805-ig maradt. „Itt — mint id. Szinnyei Józsefnél olvassuk — Baróti Szabó Dávid és Ányos munkáinak hatása alatt a bölesészet iránti szeretet korán ébredt föl lelkében; tagjává lett a tanulók közt már ekkor fennálló magyar egyesületnek, melynek előbb könyvtárnoka, majd titoknoka lett“. Nagy befolyást gyakorolt mivelődésére a Kiss és Kazinczy közt folytatott levelezés. Az 1806-dik év elején Pesten felkereste Révait és Virágot, Bécsben pedig Bacsányit, Korabinszkyt, Decsit, Mártont s Báróczyt látogatta meg. Ugyanazon év május elsején Vittembergába érkezett, hol az egyetemre beiratkozott s egész a jeni ütközet napjáig (okt. 14.) több

ottani nagyhírű tanár előadását hallgatta, a mikor is Lipesébe ment, hol a többi közt az angol nyelvet is megtanulta. Haza jövén, Kazinezy ajánlatára b. e. nagyanyámtól gróf Gyulay Ferenczétől meghívást kapott Oláh-Andrásfalvára nevelőnek fia mellé. A nevendék gróf Gyulay Lajos s tanítója közt oly benső, eszményi szép viszony fejlődött ki, mely az évek során sírig tartó barátsággá alakult. 1809-ben Döbrentei Kazinezyhoz ment Széphalomra közbenjárását megköszönni, onnan aztán Pestre utazott, hol Horváth Istvánnal s Fejér Györgygyel megismerkedett, Vitkovicesal barátságot kötött, Schedius pedig Pesten többekkel ismertette meg. Erdélybe visszatérvén, útjától felfrissülten a nevelés mellett új buzgósággal fogott hozzá irodalmi munkásságához. 1813-ban Kolozsvárra ment nevendékével s ott az „Erdélyi Múzeum“ című folyóiratot megalapította; 1814-ben Gyulay grófnét Széphalomra Kazinezy Ferenczhez s Szent-Mihályra gróf Dessewffy Józsefékhez kísérte. Ugyanezen évben Döbrentei báró Wesselényi Miklóssal s nevelőjével Pataki Mózsessel Olaszországba utazott s visszatértükben Berzsenyit Niklán, Kisfaludy Sándort Sümegen s Takács Juditot Dukán meglátogatta; okt. 16-án egy szép út emlékével gazdagon érkezett Kolozsvárra. Irodalmi érdemei elismeréséül 1817-ben Hunyadmegye táblalibrájává neveztetett ki, barátja Cserei Farkas pedig, mint fennebb látók, 1818-ban ezüst érdempénzzel tisztelte meg. 1817 végén Gyulay Lajos grófot Marosvásárhelyre kísérte, hol együtt hallgatta vele az erdélyi törvényt és a királyi táblánál fel is esküdött. Aranka halála (1817) után *egy új tudós társaság alaprajzát dolgozta ki, mely azonban megerősítést nem nyert.*

Ez az a tudós tudós társaság, mely a mint fennebb látók, a korlátnok helyeslését megnyerte s melyet, mint az alább közlendő szövegből látni fogjuk, a kormányzó is pártolt, Döbrentei ugyanis egy 1818 szept. 8-dikáról kelt levelében azt írja gróf Dessewffy Józsefnek, hogy „A' gubernator helybenhagyá plánomomat az Erdélyi Magyar Társaság felelevenítése végett, s ígérte hogy maga részéről is mindent el fog követni“. Ugyanazon év junius 11-dikéről Marosvásárhelyről kelt egy kiadatlan levelében báró Wesselényi Miklóst a többi közt az erd. tudós társaságról a következőkben értesíti: „Még addig is tudósítani foglak, csak megtudjam hollétedet, az iránt, lett e valami az Erdélyi Tudományos Egyesület felállításá-

ból, melyet 62,000 Rft fundus mellett most akarnak itt mozgásba hozni, leginkább Székely Mihály 's Cserei Miklos. Ez iránt készített planumom most circulal azoknál, kik benne munkásságokat ajánlják". Székely Mihály ekkor még udvari tanácsos volt Bécsben, később kir. táblai elnökké lett, Cserei Miklós főkormányzéki tanácsos, tudós, író s irodalombarát, Kazinczyval levelezett.

Döbrentei életének s munkásságának további része nem ide tartozik. — Növendéke gróf Gyulay Lajos a szeretett tanítót s barátot a következőkben jellemzi : Döbrentei tiszta lelkű ember volt, és magyar olyan, kinek ritkitom párját, és éppen azért, hogy oly tiszta lelkű és magyar érzelmű ember volt, nem hagyta megróvás nélkül a hibát nagy embereinknél sem, mintegy boszankodva azon, hogy azok, kiket ő is kiváló tiszteletben tartott, hazánk nagyjai, miért nem hibátlanok, tökéletesek, a tökélyt pedig a földi életben ne keressük, emberek vagyunk és gyarlók. A hibáztatás Döbrentei részéről sértette nagy embereinket s azok is többször éreztették vele boszankodásukat. Írásmodora Döbrenteinek erőltetett és sok helyt értetlen, de úgy látszik, mint nyelvbuvár, igyekezett felhasználni mind azon régi elavúlt szólásokat, melyeket a régi kéziratokban előtalált, és tájszavakat, kitételeket, melyeket útaztában hallogatott és azért lett irálya erőltetté, a miért aztán recensensei nem a legillőbb módon támadtak reá, kivált Bajza. Folytatólag így ír Gyulay Lajos barátja, jegyzeteinek egyik kézirati kötete elé fűzött lapokra, mely kötet a m.-németii könyvtárnak egyik becses darabja: „Döbrentei Gábor 1807-ben jött hozzám mint nevelő Kazinczy Ferencz ajánlatára, és azon idő óta egész haláláig, vele a legszorosabb viszonyban voltam. Ismertem kívülről belőlről, erényeit, gyengeségeit, és dicséretére mondhatom, hogy erényei mélyen lenyomták gyengéit, és felül emelkedvén azokon, tükkör gyanánt szolgálhatnak mind azoknak, kik igazi magyart ismerni és tisztelni kívánnak. Döbrentei — lehet mondani — egy átlátszó ember volt, ő nem tudott színlelni, nem volt diplomata, nem politikus, előtted állott jó és gyenge oldalaival, és az ilyen emberek rendszerint olyanok, kiknek nyíltságát az ügynevezett „ügyes“ emberek előnyeikre felhasználják. Az emberek egyáltalában nem bánnak testvériesen egymással, ha kikaphatnak egymáson, azt el nem mulasztják, szeretnek rágalmozni, szívtelenek, az így megrágalmozott emberek pedig, nem esoda, ha türelmököt veszítve

szintén epésen irnak azokról, kik őket megbántották“. Így tett Döbrentei is.

Döbrentei Gábor meghalt 1851. márcz. 28-án, eltemettetett a buda-órsi temetőbe a honvédek sirjai mellé, ez volt végakarata. Temetésén mintha két korszak vonúlt volna fel, a régi magyar alkotmány korszaka, vagy legalább ennek visszfénye s az elnyomatás új ideje, előbbit Buda városának régi hajdúi idézték fel, a kik sirját körül állották, utóbbit a háttérben a gens d'armes-ok képviselték, a kik figyelmesen hallgatták a lelkész bucsuztatóját s a lelkész, a nagy szónok Székács József, e miatt meg nem zavarodván, mondta a mit hitbuzgó lelke s magyar szíve sugalt.

GR. KUUN GÉZA DR.